

Elnöki megnyitó.

A Társaság közgyűlésén felolvasta Zlinszky Aladár alelnök.

Akit nem kápráztat el a könyvek, lapok, folyóiratok évenként megjelenő tömege, hanem a dolgok mélyére tekint, észreveszi, hogy bár soha több nyomtatvány nem hagyta el a sajtót és soha nem olvastak többen, mint ma, az irodalom mégsem játssza azt a fontos szerepet életünkben, mint az elmúlt századokban, különösen pedig a XVIII. században és a XIX. első felében. E korban az irodalom, a költészet a legfőbb értékek közé számított. A nevelés betetőző mozzanata az volt, hogy az előkelő ifjú nevelőjével külföldi tanulmányútra indult s egyik főcéljának ismerte a kor nagy íróinak fölkeresését. Főleg Voltaire-t, Diderot-t, Rousseau-t, Goethét látogatták. Voltaire-nek egész udvara volt Ferney-ben a geni-tó mellett. Magyar főurak látogatták, leveleztek velük és munkáikat küldték meg nekik, mint gróf Telki József Voltaire-nek, gróf Fekete János Rousseau-nak; Toldy Ferenc Goethének viszi el *Handbuch*-ját Weimarba. Vajjon, ha ma valaki vidékről, vagy külföldről Budapestre jön, fel fogja-e keresni például Herczeg Ferencet, vagy Babits Mihályt? Hamarább elmegy az Operába, egy képkiallításra, vagy múzeumba, s a vezető szellemek közül politikusok, vagy bankemberek iránt fog inkább érdeklődni.

A fölvilágosodás és a romantika kora igen nagy hatalomnak tüntette fel a bölcsészt és költőt. Hiszen a XVIII. századot a filozófusok korának szokás nevezni, s az emberiség tőlük várta sorsának irányítását és magasabb céljait. Voltaire és Rousseau filozófus és költő volt egyszerre, s szellemük adta meg a XVIII. század második felének irányát. II. József Voltaire-ben látta szellemi vezérét s meg is látogatta volna, ha anyja, Mária Terézia, el nem tiltja. Így csak Rousseau-t, Buffon-t kereste fel. Lengyelország Rousseau-tól kért alkotmány-tervezetet s tudjuk, hogy *Contrat Social*-ja vezette be a francia forradalmat.

A romantika éppen magasabb, szinte isteni szellemet látott a költőben, aki érti a természet szavát s benne Isten maga nyilatkozik meg. Hamann, az Észak mágusa szerint, a költői zseni valójában az isteninek emberalakban való szimbolikus tükröződése. A Sturm und Drang költői Originalgenie-knek nevezik magukat s géniuszuknak a természeti őserővel vetélkedő hatalmat tulajdonítanak. A költő szimboluma Prometheus, mert magukat ők is titánnak érzik, ki erejének tudatában Istennel is dacolni mer. Eszményük Shakespeare, „ein Sterblicher mit Götterkraft“, mondja Herder s a természet gyermekének, az istenek bizalmasának, dramatischer Gott-nak nevezi. Kant szerint a művészen mintegy a természet szólal meg. Magasabbrendű, isteni megnyilatkozás ez, míg a tudomány fáradsággal szerzi meg vívmányait. A tudo-

mány tudatosan, racionális úton jut eredményeihez, a költő azonban ösztön-szerűleg, irracionális úton alkot. Homeros, vagy Wieland nem tud számot adni arról, hogyan keletkeztek művei, mondja Kant, Newton ellenben beszámol minden lépéséről, miként jutott el nagyszerű felfedezéseihez. Azért a tudományt meg lehet tanulni, a költészetet nem. Schopenhauer szerint a művészet éppen az emberi szellem legfelső megnyilvánulása. A költő számára, amikor alkot, a dolgok mintegy belső szemléletben jelennek meg. Res sub aeternitatis specie concipit. Minden világi érdek megszűnik számára, az életakarat, mely folytonos feszültségével szenvedéseinket okozza, elhallgat. A költő ilyenkor *tiszta világszem* (klares Weltauge), aki a platonai örök eszínéket képes szemlélni. Csak az eszme ragyog előtte a maga tisztaságában, s az életküzdelemtől menten, e fenséges nyugalomban érezzük magunkat mi is legalább pillanatokra boldogoknak. A művészet e fölszabadító hatalma a boldogság tudatával tölt el bennünket, szenvedő embereket. A művészet az emberi tehetség legmagasabb teljesítménye s az élet legnagyobb öröme.

A francia írók ugyanígy gondolkoztak a költői lángészről. Főleg vezérük, Hugo Victor lírai költeményeit bevezető előszavaiban, sőt költeményeiben tesz vallomást. A költő Isten szavának visszhangja. Pap az oltár előtt, a nemzet templomában s mint fénylő világosság, mutatja neki az utat.

... Comme un prêtre à l'église
Je rêve à l'art qui charme, à l'art qui civilise.

A költő a rend, az erkölcs és becsület hirdetője s nemzete dicsőségének és szenvedésének követe. Missziótudat és profétizmus jellemzi a romantikát, mert a költő mélyebben lát a jelenbe és jobban megsejti a jövőt, mint honfitársai. Ily értelemben határozza meg Petőfi is *A XIX. század költői*-nek hivatását:

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldte
Vezérül, a lángoszlopot.
Újabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

A költészet hajdan a vallásból indult ki s feladata az áhitat terjesztése volt. Első termékei vallási tartalmúak, s művelői az illető nép papjai. De később is, mikor jobban elvilágiasodik, az erkölcsi tanítást főfeladatának ismeri s a pusztá mulattatásnál magasabbrendűnek fogja föl. A szép Magelona előljáró beszédében azt mondja, hogy ez nemcsak nyájas és mulató história, „de inkább tisztességnek és szemermeteségnek okaért is szereztetett“. A szép-mű mindig erkölcsi okulást is tartalmazzon: az erény jutalmát, a bűn büntetését. Az, hogy a költői műnek a *szép* mellett a *jó* is tárgya, a görög kalogathia, s az erkölcsi tanítás is feladata, az esztétikában egész a XIX. századig általánosan elismert igazság volt. Nálunk még Greguss is úgy határozta meg a szépet 1880 körül, hogy „Szép az igaz módján kifejezett jó“.

E felfogás 1830 körül a francia romantikában változott meg nagy viták után. Ekkor mondták ki, főleg Gautier, Vigny, Musset és mások a *l'art pour*

l'art, a „művészet a művészetért“ elvét, azaz, hogy a költői mű semmi másnak, csak önmagának a célja. Ezt már Kant tétele is megállapította, mikor a szép érdeknélküliségét hirdette, amit Schiller, Schelling, Hegel is átvettek. Victor Cousin, aki német egyetemeken tanult, *Az igaz szép és jó*-ról írt könyvében kimondja, hogy a művészet egyedüli tárgya a szép; ha ezt elhagyja, letér igazi útjáról. „Szeressük az erkölcsöt az erkölcsért, a vallást a vallásért, a művészetet a művészetért!“ — Ez elv ellen csakhamar felléptek Lammenais és a saint-simonisták, mint a *l'art pur*-rel szemben a *l'art social* védelmezői. Szerintük a művészet haszontalan erkölcs és szociális tartalom nélkül, ha nem vezet egyszersmind a cselekvés (action) útjára. A művész szálljon le a társadalom mélyére, gyűjtse magába az életet, mely abban lüktet, s tárja ki műveiben. Akkor lelkesíteni fog, mint ahogy Isten szelleme lélekkel tölti meg a mindenséget.

A művészet öncélúsága ez időtől általánosan el van ismerve, noha a művészet nem mondott le annyira az erkölcsi célról, mint amennyire radikális hívei kívánták volna. Arany János határozta meg legtalálóbban, hogy: „Szép eszme igaz és jó nélkül nincs.“ Mindenesetre azonban nagyon megváltoztatta a szépnék az izolálása magának a költőnek viszonyát a társadalomhoz. Többé nem Isten követe és prófétája, hanem egyszerűen művész, s művei a legjobb esetben is csupán esztétikai alkotások s csak ilyenekként hatnak.

Ebben az időben kezdett a művészet mindinkább természettudományi behatás alá kerülni. A realizmus, még inkább a naturalizmus, a darwinizmus értelmében az embert az állatvilág legfelső termékének tekinti s minden cselekvését a *struggle for life* elvére viszi vissza. Az egész társadalmi élet a *bellum omnium contra omnes* harca lesz, s az író főtörekvése kimutatni, hogy a legszebb, legnemesebbnek látszó tettek forrása is az életküzdelemben érvényesülni akaró állati önzés. A romantika fellengő eszményei helyett, melyek az olvasót egy ideális világba ragadták, most azt kell hallania, hogy *bête humaine*, állat az emberben. A költő nem prófétája a közönségnek, aki irányt mutat neki, hanem kiábrándítója. Tudós, szociologus, vagy pszichologus, akire legfeljebb tisztelettel tekint, de talán úgy, mint az orvosra, ki megállapítja a kedvezőtlen diagnózist és orvosságot nem tud ellene. Nem egyszer méltatlankodással fogadjuk a kiábrándító képet: azt érezzük, hogy nemcsak természeti, hanem társadalmi lények is vagyunk, s nem csupán állati ösztöneink vezetnek, hanem a társadalom erkölcsi nevelése is alakított bennünket. Különben is a realista író személye háttérben marad és soha nem lesz bizalmas ismerősünk, mert az impassibilité elve megtiltja neki személyes érzelmeit belevinni hideg, tárgyyszerű világképébe.

Nem került közelebb az olvasó szívéhez a parnasszista költő sem, ki ugyanezt az impassibilitást vallotta esztétikai elvéül. Szigorúan művészi, arisztokratikus, hideg költészet ez, eszménye a Milói Vénusz, ez a remek klasszikus szobor, mely azonban fehér, hideg márvány. A parnasszusi költészet remek klasszikus költeményeket alkotott, de szívünket ritkán illette meg.

A szimbolikus költő a világot, mint misztikumot mutatja be, melyet csak szimbólumokban, jelképekben tud kifejezni. Víziók ezek, melyek nincsenek az ésszerűség törvényeinek alávetve s nem is érthetők, inkább csak érezhetők. Ha értelmünkkel fel is foghatjuk egy-két elemüket, ezek csak akkor válhatnak érthetővé, ha képesek vagyunk a költő lelkének többnyire abnormis

útját követni. Növeli a homályt a zeneiségre való nagy törekvés is. A költemény már-már a zenedarab hatását akarja tenni, amikor szavakban kifejezhetetlen érzelmeknek és hangulatoknak adjuk át magunkat s nem is kívánunk tőle világos jelentést. Rá kell magunkat bízni azokra a homályos gondolatfoszlányokra és érzelmekre, amelyeket ébreszt. Bremond abbé a *poésie raison* fölé emeli a *poésie musique*-ot és Paul Valéry már azt hirdeti, hogy: „Le poète n'est qu'un musicien entre les autres.“ Hogy az ily költészet sem hozza a költőt egészen közel az olvasóhoz, az világos.

Schöpflin Aladár Adynak, a mi szimbolista költészetünk fejének *Fekete zongora* c. költeményéről ezt írja: Nemcsak Ignotus nem értette, én sem értem, vagyis nem tudnám a logikai értelmét prózába áttenni és másnak megmagyarázni, dacára, hogy, kelleetlenül bár, Ady maga is magyarázta egy felolvasásában. De annyit tudván-tudok, hogy az életről van szó; tudom, hol szokott a vak mester fekete zongorát tépni, cibálni; a kattogó, egysoros mondatokból kihallom a zongora lélektelen, egyhangú kalimpálását, tudom, miért mondja Ady, a *Magyar Pimodan* szerzője, hogy „fusson, akinek nincs bora“ — ezeket a tudomásaimat kiegészítem azzal a nyugtalanító, nyomott kedélyállapottal, amely a vers olvasása után, mindig egyformán megmarad bennem. Ezzel ki vagyok teljesen elégtülve, nem hámozom a rejtvényt tovább. Nem akarom egyszersmindenkorra elveszteni azt a kedélyhangulatot, amivel úgy érzem, gazdagodtam. Minden versnek kétféle értelme van: egy logikai és egy versértelme. Az előbbi másodlagosan fontos, el lehetne mondani prózában is, az utóbbi a fontos, mert ez teszi a verset. A költő elvárja tőlem, hogy én is csináljak valamit, adjam hozzá a verséhez a magam fogékonyságát. Azt természetesnek találják, hogy egy szimfóniának a tartalmát nem lehet józan szavakba foglalni, hanem be kell engedni a lélekbe a fülön, a test pórusain át, oda kell adni magát szuggesztiójának, azoknak a gondolatoknak és érzéseknek, amelyeket ébreszt. Arra azonban nem is gondolnak, hogy bizonyos mértékig a verset is így kell olvasni, azokon a gondolati és érzelmi asszociációkon át, amelyeket az olvasóra szuggerral. Adynak külön érdeme, hogy erre rákényszeríti az olvasót, utat tört más költőknek is, és rákényszeríti a kritikát is ennek a szempontnak a felismerésére. (Ady Endre. 1935. 126—127. l.)

A magyar költészet a legújabb időkig nem hódolt be a l'art pour l'art elvének. A magyar költő mindig, de különösen a XIX. században hazafi volt, aki költészetével is honát kívánta szolgálni. Ady is, Petőfi mintájára, a nemzet ítélőbírája és profétája kíván lenni. Ez a századokon át hagyományozott magyar álláspont az övé is. Még az isteni küldetés gondolata is felmerül nála. A költészete körül keletkezett vita, mely a nemzet idősebb és ifjabb generációi között folyt, nem annyira esztétikai, mint inkább politikai volt. Nem annyira a költemény formájához, mint tartalmához fűződött. Nem arról volt szó, hogy a költészet legyen-e szimbolisztikus, vagy ne, hanem arról, igaz és helyes-e a bírálat, melyet Ady a nemzet fölött gyakorol, s az út, melyet számára kijelöl. Az idősebb nemzedék nem hitte el, hogy a XIX. század ropant kultúrérőfeszítései után is az ország a XX. század elején oly „magyar ugar“, amilyen „magyar parlag“ volt Széchenyi korában. A főúri és úri középosztály (a grófok és Werbőczy népe), mely leghívebben őrizi a nemzeti hagyományokat, Ady szerint hajdan értékes, de ma már kiélt, pusztulásnak indult osztály. Esett, szép, szomorú fejekkel négy-öt magyar összehajol s búsla-

kokdik a haza sorsán, de hiába, a kérlelhetetlen idő kihullatta óriás rostáján. Ady a proletár zsellérek és a szocialista munkássághoz fordul, amelyhez olykor Rákóczi kurucainak nyelvén szól, mintegy a nemzeti erő hasonló harcossaihoz. A Galilei kör ifjúságához is több költeményt intéz s a jövő reményvetésének látja őket. A mult hősei közül Dózsa Györgyért lelkesül. A magyar ifjúság, amely nem érezte magát felelősnek a mult tévedéséért és büneiért, tettvágyó lelkesedéssel fogadta Ady radikális-forradalmi eszméit s mivel Ady is hirdette, hogy „ifjú szívekben éltek“, nemzeti költőjeül választotta. Hiszi, hogy az alsóbb néposztályok felemelésével egy boldogabb Magyarországot tud majd teremteni, mint amilyen a régi volt.

Ady kortársainak és követőinek nem egy tagja azonban, élükön talán Kosztolányit nevezhetném, bevonult saját egyéniségének elefántcsonttoronyába s a közügyekkel nem vállalt semmi közösséget. De bármily schizofrénias lélekről és meghasonlott „én“ szenvedéseiről beszél is lantjuk, olvasásuk közben gyakran eszünkbe jut Eötvösnek mondása, hogy a költészet kedves játékká aljasul, ha elszakad a kor nagy eszméitől. A magyar élet ma is oly politikai válságok között hanyódik, mely feldúlta az egyes ember nyugalmát, s kénytelen mindenki a közügyek felé fordítani figyelmét. A magyar költő ne csak saját lelke válságait vizsgálja és problémáit boncolja, hanem tekintsen szélesebb horizontok felé s legyen mindig egy kissé hazafi is. Csak így juthat közelebb magyar olvasója szívéhez, s nyerheti meg tiszteletét és becsülését is.